

यद्यपि स्वर्गादिकमपि मनसो विषयः तथापि वाचमेव द्वारीकृत्य तस्य तथात्वमस्ति अतो वागेव गरीयसीत्याह यस्त्विति मंत्रादिप्रकाशितं विषयं गच्छन् मनोपि जंगमं भवतीत्यर्थः ॥ १७ ॥ समाधिः कामधुगस्मीति स्वपक्षपुष्टिः तेनाहं मूर्च्छित इवास्मि यस्मात्तस्मादुच्छ्वासमासाद्येति योजना ॥ १८ ॥ तथापि मनोवृत्तिविशेषयोः प्राणापानयोरंतरेव वागस्ति स्रपिति वाप्राणेतदा वाक् भवति प्राणस्तदा वाचं रेल्हीति श्रुतेरित्याह प्राणापानेति रेल्हीलेढि अपानती प्राणेन अनाप्यायिता सती तारमंद्रत्वादिभावं व्युत्सृज्यात्यंतं नीचैस्तरा भवतीत्यर्थः ॥ १९ ॥ व्यतिरेकमुक्त्वान्वयमाह तत इति तस्मादप्राणवनपानन्वाचमभिव्याहरतीति श्रुतेर्यस्मादेवं तस्मादुच्छ्वासं प्राणव्यापारमासाद्य न वाग्वदति ॥ २० ॥ घोषिणी स्थूलघोषवती जातः निर्घोषो घोषाभावो यस्य सा अघोषेति यावत् तयोर्घोषिणी प्राणाप्यायनमपेक्षते तद्विना विच्छिद्यते निर्घोषा तु हंसं ब्रह्मपासर्वास्वप्यवस्थासु प्रवर्तत इति गरीयसी ॥ २१ ॥ श्वोषिण्यपि गुर्वीत्याह गौरिवेति वाचं धेनुमुपासीत तस्याश्च त्वारः स्तनाः स्वाहाकारः स्वधाकारो हंतकारो वषट्कार इति श्रुतेः स्तनैस्तत्तत्कर्मफलरूपं रसं

यस्तुतंविषयंगच्छेन्मंत्रोवर्णःस्वरोपिवा ॥ तन्मनोजंगमं नामतस्मादसिगरीयसी ॥ १७ ॥ यस्मादपिसमाधिस्तेस्वयमभ्येत्यशोभने ॥ तस्मादुच्छ्वासमासाद्य
प्रवक्ष्यामिसरस्वति ॥ १८ ॥ प्राणापानांतरेदेवीवाग्वैनित्यंस्मतिष्ठति ॥ प्रेर्यमाणामहाभागेविनाप्राणमपानती ॥ प्रजापतिमुपाधावत्प्रसीदभगवन्निति ॥
॥ १९ ॥ ततःप्राणःप्रादुरभूद्वाचमाप्याययन्पुनः ॥ तस्मादुच्छ्वासमासाद्यनवाग्वदतिकर्हिचित् ॥ २० ॥ घोषिणीजातनिर्घोषानित्यमेवप्रवर्तते ॥ तयोरपिच
घोषिण्यानिर्घोषैवगरीयसी ॥ २१ ॥ गौरिवप्रस्रवत्यर्थानूरसमुत्तमशालिनी ॥ सततंस्यंदतेत्येषाशाश्वतंब्रह्मवादिनी ॥ २२ ॥ दिव्यादिव्यप्रभावेनभारतीगौः
शुचिस्मिते ॥ एतयोरंतरंपश्यसूक्ष्मयोःस्यंदमानयोः ॥ २३ ॥ ब्राह्मण्युवाच अनुत्पन्नेषुवाक्येषुचोद्यमानाविवक्षया ॥ किन्तुपूर्वंतदादेवीव्याजहारसर
स्वती ॥ २४ ॥ ब्राह्मणउवाच प्राणेनयासंभवतेशरीरेप्राणादपानंप्रतिपद्यतेच ॥ उदानभूताचविसृज्यदेहंव्यानेनसर्वदिवमावृणोति ॥ २५ ॥

अथानुरसमितिसमानाधिकरणेद्वितीये प्रस्नवति ब्रह्मवादिनीउपनिषद्वाक्यतुशाश्वतंमोक्षंस्यंदतेप्रस्नवति सततंनित्यसिद्धं ॥ २२ ॥ दिव्यदेवताद्याकर्षणादि अदिव्यंव्यवहारादिसामर्थ्यं तदुभयरूपोयःप्रभा
वत्त्वेन एतयोःबाह्यनसयोः ॥ २३ ॥ व्याजहारत्वस्यटत्तिलाभार्थंकिनुतत्वंविशेषेणआजहार आहृतवती ॥ २४ ॥ आत्माबुद्ध्यासमेत्यार्थान्मनोयुक्तेविवक्षया मनःकायाग्रिमाहंतिसप्रेरयतिमारुतमि
मिशिक्षोकेर्मनःप्रवर्त्तिताःप्राणाद्याएववाचंनिर्वर्त्तयन्तीत्याह प्राणेनेति श्रान्तोहिविवक्षुर्बाह्यवायुमाचामति सपुनर्नाभिस्थानेप्राणापानपंध्याधारेअपानेनसहैक्यंप्राप्यमनयाँमनोभिहतकायाग्रिप्रेरितऊर्ध्वमु
न्नम्यःकंधारःस्थानेष्वग्निघ्रातंप्राप्यमंद्रमध्यमतारगेदेनध्वनिमुत्पाद्याधस्तान्मुखबिलमेत्यनाल्वादस्थानानुरोधीमद्रध्वनिधर्मवतोवर्णानभिव्यज्यवेगवत्त्वस्वाभाव्यादृहिःप्रस्थितःश्रोत्रस्थानानिसंस्कृत्यव
हतिःसोद्यमर्थःश्रीभागवतेप्युक्तः सएषजीवोविबरमसूतिःप्राणेनयोषेणमुह्यीभविटः मनोमयंसूक्ष्ममुपेत्यरूपंमात्रास्वरोवर्णइतिस्थविष्ठइति ॥ २५ ॥